

УДК 130.2:004.738.5:004.7(045)

С.М. Іщук

ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В МЕРЕЖІ

Навчально-науковий Гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету

Анотація. У статті аналізуються співвідношення віртуальних тексту та контексту та обґрунтовується поліко-
нтекстуальність інтерпретаційних процесів у Мережі.

Ключові слова: текст, гіпертекст, контекст, семантика, семіотика, інтерпретація, комунікація, герменевтика, життєвий світ.

Вступ

Світова мережа Інтернет, створюючи особливу комунікативну ситуацію, виступає революційним фактором розвитку сучасного суспільства. Революційна роль Інтернету полягає не тільки в інформатизації і сприянні комунікативної взаємодії, але й у піднесенні на докорінно новий рівень інтерпретаційних процедур. Аналізуючи глобальні наслідки цих процесів, ми, насамперед, повинні дослідити семантичне поле Інтернету. Мається на увазі спроможність цього поля бути вмістилищем сенсів, розгорнати ці сенси контекстом, крізь призму читача-інтерпретатора. Дані аспекти потребують детальнішого філософського осмислення, що й обумовлює актуальність нашої статті.

Постановка проблеми

Стаття є спробою аналізу основних характеристик текстуальності та контекстуальності в Мережі з метою виявлення закономірностей формування її семантичного поля.

Аналіз досліджень і публікацій

Принципи й закономірності формування семіотичних систем в єдності текстуальних та контекстуальних складових висвітлені в працях М. Бахтіна, Р. Барта, М. Бубера, Г. Гадамера, Ю. Кристєвої, Ю. Лотмана, П. Рікера, Ю. Хабермаса. Антропологічний дискурс контекстуальності глибоко й плідно опрацьовувався феноменологічною думкою, зокрема Е. Гуссерлем через концепт життєвого світу. Контекстуальність, як феномен сучасної культури, є предметом дослідження таких сучасних філософів, як П. Козловські і В. Шнейдер. Семантика Інтернету стає зрозумілішою при дослідженні її «ключових слів» (термін Г. Вежбицької) – стійкої системи кодів, що відтворюються в Мережі. Специфіку комунікації в Мережі з урахуванням технологічного, соціокультурного, особистісного компонентів розглянуто М. Кастельсом, Н. Луманом, М. Маклюеном та іншими.

Основна частина

Основною формою існування, зберігання, обробки і обміну інформацією в Мережі виступає текстуальна форма. Комунікація в Інтернеті відбувається на засадах гіпертекстуальності, яка, вважаємо, відображає найбільш значимі тенденції Інтернет-дискурсу й водночас здійснює помітний вплив на формування мови Інтернету. І дотепер у філософській літературі не існує єдиного визначення гіпертексту. Однак різні, інколи навіть суперечливі, погляди на гіпертекст роблять свій внесок у розуміння цього явища. Зокрема, йдеться про тлумачення гіпертексту як: особливого різновиду організації письмового мовлення в комп'ютерному середовищі,

де відсутні однаправленість і лінійна послідовність процесів письма й читання; основи нової електронної писемності, новий інструмент зберігання, обробки і обміну інформацією в комп'ютерному середовищі; особливого типу програмного забезпечення для організації документообігу в електронному середовищі, програмний продукт, що визначає вид, структуру і взаємозв'язок електронних документів. Власне, в цьому випадку йдеться про можливість реалізації ідеї гіпертексту лише за умови наявності електронного носія та відповідного технічного середовища; особливого способу структурування тексту, що складається з гомогенних, уніфікованих елементів – текстових блоків та забезпечений системою перехресних посилань; замкненої чи відкритої ієрархічної системи взаємопов'язаних текстів, організованих за принципом когнітивної карти і забезпечених мережею зв'язків різних типів; сукупності усіх текстів, що зберігаються і поширюються в електронному вигляді у «Всесвітній Павутині» або «всесвіті електронних документів»; артефакту комунікативних процесів, що відбуваються в комп'ютерному середовищі; нового способу та технології розуміння тексту.

Найчастіше під гіпертекстом розуміють форму організації текстового матеріалу, за якою матеріал організовується не в лінійній послідовності, а як система вказаних переходів між ними, що дозволяють читати текст у будь-якій послідовності, утворюючи різні лінійні тексти [8, с. 20-28]. Показово, що латинський за походженням термін „гіпертекст” складається з двох нерівнозначних за онтологічною цінністю компонентів, один з яких фіксує родові, а другий – специфічні ознаки даної мовної одиниці. Основа – корінь „текст” буквально перекладається як тканина сплетення. Префікс „гіпер” підсилює зазначені ознаки, перетворюючи його на складний текст, тобто текст, зв'язаний посиланнями з іншими текстами. За Ж. Женнеттом гіпертекстуальність – обопільне накладання й взаємодії текстів, що набувають форми своєрідного «відбрунькування» похідного тексту від початкового гіпотексту, на якому він ґрунтується. Завдяки цьому відбувається модифікація, розширення гіпотексту у вигляді пародії, імітації, продовження тощо (Цит за: [5, с. 85]).

У такому значенні це слово було введено в 1965 році Т. Нельсоном, який під гіпертекстом розумів непослідовний і розгалужений запис, відмінний за своїми сутнісними ознаками від класичного, лінійного тексту як такого, що читається послідовно. Аксіологічний вимір філософсько-технічної концепції Т. Нельсона полягав в ідеології швидкого і максимального повного доступу до інформації для якомога бі-

льшої кількості людей. Це означало, по-перше, мінімізацію зусиль, необхідних для пошуку інформації з метою звільнення часу; по-друге, можливість однакового доступу до інформації для всіх членів суспільства. Технологічно це здійснювалося завдяки еволюції й розширенню інформаційного тіла системи без зміни її основи. Доступ до „фундаментальної одиниці” інформації, якою вважався документ, відбувався через систему пов'язаних між собою „вікон”, що забезпечували миттєвий доступ до потрібної інформації. Документ, заснований на системі текстів, зв'язаних між собою посиланнями, й одержав назву „гіпертекст”.

Сутність гіпертексту стає більш зрозумілою, якщо звернутися до історії його створення. Виникнення гіпертексту пов'язують із В. Бушем, який у сорокові роки ХХ століття розробив асоціативно-навігаційний підхід до організації знань і аналізу текстової інформації за допомогою технічної системи. Ця система повинна була зв'язувати будь-яку частину тексту, що зберігається в пам'яті комп'ютера, з будь-якою іншою його частиною чи з будь-яким іншим електронним текстом. Ідея перетворення лінійної послідовності письмового тексту на багаторівневу структуру на основі методу В. Буша стала новаторською і значно випередила свій час. Існує гіпотеза, що гіпертекстуальна форма тексту із самого початку проєктувалася як ізоморфна модель людської пам'яті й свідомості, яка теж має ієрархічну будову: окремі блоки інформації пов'язані системою асоціацій. Модель гіпертексту повинна була наслідувати процеси, що відбуваються в свідомості людини, полегшувати запам'ятовування інформації й стимулювати пізнавальну діяльність.

Парадигма гіпертекстуальності впливає з активної роботи користувача в інтерактивному режимі. Центральним поняттям концепції гіпертексту в Мережі є поняття навігації – керування процесом переміщення інформації в гіперпросторі з довільного вузла до вузла прибуття за допомогою браузерінга. Під браузерінгом розуміють, по-перше, процес швидкого пошуку та ознайомлення з інформацією, а по-друге, спроможність людини до сприйняття даної інформації в процесі перегляду. Дж. Болтер заявляє, що читачі можуть проглядати зв'язні з перехресними посиланнями, анотовані тексти в потрібній послідовності, однак нелогічним чином [10, р. 49]. Гіпертекст втілює основні світоглядні установки постмодерну – різноманітність, плюралізм, фрагментарність, інтертекстуальність тощо. До універсальних ознак гіпертексту належать: різноманітність, мультимедійність тощо.

Децентралізація (різноманітність) тексту робить неможливим ієрархічне підпорядкування його частин. У такий спосіб через значну кількість посилань відбувається не лише розпорошення текстового матеріалу, але й розсіювання сенсу головної ідеї. Децентралізація посилюється й через своєрідність прочитання інформації читачем, який створює власну „історію” посилань, тобто власний текст. Він обирає спосіб, послідовність та міру залучення до окремих сегментів інформації, а також може повертатися до попередніх посилань і створювати на екрані

комп'ютера мікс із прочитаних раніше та відкритих нещодавно текстів.

Фрагментарність гіпертексту пов'язана з подекуди еkleктичним принципом підбору інформації в Мережі, а також із поліваріантністю доступу до основної інформації завдяки множинності гіпертексту – вікон доступу. Дана обставина дозволяє розривати „тканину” інформації в будь-якому місці, тим самим, інколи, спотворюючи її адекватне засвоєння. Різноманітність гіпертексту розкривається через різноманіття засобів впливу на читача – споживача інформації. Маються на увазі не лише вибір стилістики викладу, шрифту, верстки, ілюстрацій тощо, але й застосування декількох комунікаційних каналів подачі інформації, тобто мультимедіа.

Гіпертекст є інваріантом інтертексту. Під останнім у широкому значенні цього слова розуміють текст, який має слід (сліди) інших текстів. У даному випадку йдеться не лише про змістовне наповнення, але й про його спроможність бути носієм культурних кодів цих текстів. Ці риси повною мірою притаманні гіпертексту, який є простором сходження цитат, а значить – простором перетину цінностей різних культур. Тлумачення інтертекстуальності як «нескінченного ряду цитат» [5, с. 82] робить інтертекст незавершеним і відкритим, що повною мірою притаманно й гіпертексту. Він є перманентно „відкритим”, незавершеним, адже його закінчення губиться в неосяжній перспективі людської творчості. Отже, він є простором свободної людської творчості як результату свободної комунікації.

Гіпертекстові характеристики комунікації в Мережі підсилюються контекстуальністю її комунікативного простору. Щодо нашої проблематики, контекст у широкому значенні слова – це простір, в якому відбувається комунікація, а у вузькому – це фрагмент дійсності, який відображений у повідомленні. Акумуляція сенсів у культурі Інтернету втілюється в інтерпретації, що вкорінена в герменевтичному поділі тексту на дві області знакового змісту: об'єктивний сенс та суб'єктивні інтенції. Текст не може виступати як самодостатня, відмежована від людини, словесна структура. Як зауважує з цього приводу С. Бураго, «насамперед, він виражає усталену думку автора, яка, з одного боку, є особистісною, а з другого, – містить загальнолюдські засади. Саме завдяки останньому думка окремого автора може бути усвідомленою іншими людьми, зрозумілою їм» [1, с. 115]. Однак, із кожним новим прочитанням до сенсу, вкладеного автором, додають індивідуальні особливості розуміння діє його змісту з боку читачів. У результаті множинної інтерпретації текст все більше «олюднюється», суб'єктивується. Інколи через розбіжності індивідуальних особливостей тлумачення тексту відбуваються сенсові колізії радикальних неспівпадінь сенсових моделей автора та інтерпретатора.

Герменевтичний підхід передбачає можливості множинної інтерпретації текстів. Остання впливає з наявності багатьох сенсових моделей тексту: моделі автора тексту, його читача або читачів, перекладача (або) перекладачів тощо. Чи не найповніше цей принцип діє в Інтернеті, який фактично не обмежує користувача ні у виборі предмету інтерпретації, ні в самій інтерпретації, коли відбувається не тільки сво-

бодна інтерпретація текстів, а й їхнє спів-творення, породження у співробітництві з адресатом [4, с. 11].

У процесі роботи з гіпертекстом автор-укладач має можливість встановлювати багаторівневі зв'язки між лінійними відрізками тексту, створювати різні шляхи освоєння значної кількості тематично об'єднаного матеріалу, робити анотації величезної кількості текстів, відсилати читача безпосередньо до цитованих джерел і т.д.

У свою чергу, читач отримує доступ до впорядкованого, багаторівневого, ієрархічно організованого корпусу текстів, який дає йому можливість свободи вибору власної послідовності освоєння матеріалу, створення власного шляху читання матеріалу в будь-якому напрямку. Читач тут працює в інтерактивному режимі: він, як і автор, має можливість встановлювати свої власні асоціативні зв'язки, робити посилання і виноски, а також копіювати чи видаляти, скорочувати чи додавати нові текстові блоки. Із пасивного споживача інформації читач-користувач перетворюється на активного учасника процесу її обробки і перетворення, співучасника процесу комунікації в електронному середовищі. При цьому змінюється й прагматика тексту. Автор-укладач тексту перебуває у більш вузьких межах, аніж автор традиційного паперового тексту, оскільки створює лише частину невідомого йому цілого, оперуючи у віртуальному текстовому просторі. Натомість читач-користувач відіграє активнішу роль, якщо порівняти його з читачем традиційного тексту, оскільки може створювати нові власні сюжетно-тематичні потоки завдяки системі навігації.

Герменевтична методологія ґрунтується на визнанні не тільки важливості, але й рівноцінності інтерпретації тексту щодо його написання. Зокрема, це відображено в так званому герменевтичному трикутнику. Його структура передбачає атрибуцію якостей об'єкта тексту, який виступає продуктом співтворчості автора (фіксація) й інтерпретатора (інтерпретація) [6, с. 48]. Автор (S1) та інтерпретатор (S2), вважаються рівноцінними партнерами процесу творення та тлумачення тексту, внаслідок чого актуалізується повнота його розуміння. Щодо механізмів процедури інтерпретації, погодимося із сучасним лінгвофілософом В. Шнейдером, який виділив такі її етапи: рефлексія над ситуацією інтерпретації з метою визначення її характеру, можливості й практичної доцільності модельних представлень даної комунікативної ситуації; з'ясування соціально-прагматичного контексту, ілюктивної сили вислову, кінцевий варіант якої залежить від інтерпретації самого тексту, й, насамкінець, інтерпретація й конструювання предметної моделі тексту [9, с. 92].

Герменевтичний підхід передбачає, що повнота розуміння інтерпретатором сенсу авторського тексту пов'язана з наближенням герменевтичних кіл автора й інтерпретатора. Втім, наближення «обрію розуміння» відбувається лише у випадку наближення їхніх «життєвих світів». Останній у його класичному, гуссерлівському розумінні представлений актуально існуючими сферами первинних засад знання як дійсних форм досвідного споглядання, «серед яких ми самі живемо відповідно до тілесного способу існування особистості» [3, с. 87].

Комунікативний вимір цього феномену полягає в його спроможності бути комунікативно природженим досвідом і забезпечувати людське взаємопорозуміння стосовно основних смислових взаємозв'язків повсякденності. Некритичність щодо основних складових «життєвого світу» з боку людини, яка до нього належить, випливає з його інтерсуб'єктивної заданості, сформованої у згоді з іншими людьми. Складові життєвого світу – «культура, суспільство і структури особистості – утворюють складні смислові зв'язки, які комунікують один з одним, хоча і втілюються в різних субстратах» [2, с. 319].

Власне, «життєві світи» є стійкими формами міжлюдських стосунків, «простори й часи, які переживаються (як-от: сільська громада, регіон, держава, нація, світове суспільство тощо чи як ланцюг покоління, епох, всесвітів, індивідуалізовані через Бога біографії), є завжди конкретно інтерпретовані чи опредмечені (verkorperen) координати *нашого* світу» [2, с. 314].

Інтернет-комунікація як форма опосередкованого спілкування не дозволяє нам реконструювати, а відтак – зіставити життєві світи комунікантів. Це унеможлиблює висунення будь-яких гіпотез щодо кореляції сенсових моделей автора та інтерпретатора. Втім, ми можемо зіставити, по-перше, окремі сегменти цих моделей, а, по-друге, проаналізувати окремі артефакти, що стали результатом віртуальної інтерпретації.

Щодо зіставлення окремих сегментів, то важливою умовою схожості «життєвих світів» вважається приналежність комунікантів до одного просторово-часового континууму. Із цих позицій текстотворення та інтерпретація в Мережі відбувається за такими моделями: 1) написання тексту та його інтерпретація не перетинаються ні в часі, ні в просторі. Так відбувається, наприклад, коли ми читаємо художню, публіцистичну, наукову літературу, яка була написана хоча б декілька днів тому. Ситуація просторово-часової розірваності поглиблюється, коли йдеться про артефакт, що належить минулому року, десятиліттю, століттю; 2) написання тексту та його інтерпретація перетинаються у просторі й не перетинаються в часі. Мається на увазі об'єднаність комунікантів кіберпростором за умов «відкладеного» спілкування, коли адресант відтерміновує відповідь на одержаного листа, відтерміновуючи і його інтерпретацію; 3) написання тексту та його інтерпретація перетинаються в часі, але не перетинаються у просторі. Гіпотетично така ситуація складеться у разі невідповіді-відмови кодувати інтерпретацію. За таких умов читач відмовляється знаково оформлювати інтерпретацію, хоча вона відбулася на усвідомленому, мисленнєвому рівні; 4) ситуація перетину текстотворення та інтерпретації. Вона актуалізується в комунікативному акті діалогічного спілкування в он-лайн режимі.

Щодо артефактів як результату інтерпретації, то, погодимося з О. Павловим, що природа сучасних епістем і символів є умовною, перетворюючись на набори формул, раціональних схем пояснень, які принципово можуть бути піддані критиці, інтерпретації [7]. На нашу думку, в Інтернет-дискурсі спостерігається підсилення сенсоутворюючого потенціалу

інтерпретації, порівняно з іншими різновидами письмової комунікації. Це пов'язано з можливістю множинної інтерпретації не тільки текстів, але й окремих знаків, коли первинний, авторський сенс «губиться» за цією множинністю.

Щодо особистісних контекстів, то для комунікації, яка відбувається у форматі вільного й творчого спілкування, вона має визначальне значення. Особистісний рівень інтерпретації залежить від багатьох чинників: освіти, світогляду, системи цінностей, вписаних у певну життєву історію.

Окрім аксіологічних і когнітивних засад особистісного рівня розуміння тексту, досить вичерпною є модель особистісної контекстної онтології, що викладена сучасним дослідником В. Шнейдером. Він запропонував сегментувати контексти за такими принципами: ситуацією текстоутворення, включаючи внутрішній (емоції, цілі) і зовнішній (стать, вік, одяг) контексти комунікатора; характером комунікативного каналу та засобом комунікації; повідомленням, включаючи лінгвістичні характеристики тексту, паралінгвістичну діяльність комунікатора, елементи форми та змісту носіїв тексту; ситуацією інтерпретації, включаючи імпліцитний (ментальний) та експліцитний (зовнішній) контексти адресата та обставини інтерпретації [11, с. 46-47].

Отже, слід зазначити, що комунікації в Мережі вносять певні корективи до співвідношення експліцитного та імпліцитного контекстів інтерпретації. Підсилення значення імпліцитного контексту відбувається через спроможність віртуального середовища мінімізувати тиск соціальності, а відтак підсилювати вплив ментальних чинників.

Висновки

Комунікація в Мережі здійснюється на засадах гіпертекстуальності, яка є втіленням різноматизму, плюралізму, фрагментарності як основних характеристик культури постмодерну. Специфіка гіпертекстуальності в Мережі пов'язана із залученням технологічної компоненти до системи управління гіпертекстом, що значно пришвидшує, урізноманітнює та розширює можливості доступу до інформації. Комунікативний простір Інтернету характеризується поліконтекстуальністю у межах якої відбувається поєд-

нання надособистісного та особистісного контекстів спілкування. Надособистісні контексти підсилюють індивідуальні особливості сприйняття та інтерпретації інформації в Мережі та впливають із специфіки віртуальної, інтерактивної комунікації. Особистісні контексти, від яких значною мірою залежить спосіб інтерпретації того чи іншого тексту, містять імпліцитний (ментальний) та експліцитний (зовнішній) контексти адресата та обставини інтерпретації. Інтернет-комунікації, як форма опосередкованого віртуального спілкування, не дозволяють зіставляти «життєві світи» автора та інтерпретатора з позицій наближення «обрію розуміння». За таких умов можна зіставляти окремі (наприклад, просторово-часові) сегменти їхніх «життєвих світів», а також аналізувати окремі сенсові моделі.

Список літератури

1. Бурого С. Б. Мелодия стиха. (Мир. Человек. Язык. Поэзия.) / С. Б. Бурого. – К. : Collegium, 1999. – 350 с.
2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ю. Габермас. // А. М. Єрмоленко. Комунікативна практична філософія. Підручник. – К. : Лібра, 1999. – С. 287-324.
3. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль. // Вопросы философии. – 1992. – №7. – С. 136-176.
4. Эко Умберто. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко; [перев. с англ. и итал. С. Д. Серебряного]. – СПб. : Симпозиум, 2007. – 502 с.
5. Комісар Л. П. Ідея інтертекстуальності в філософії культури: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.04/ Л. П. Комісар. – К., 2008. – 179 с.
6. Нарский Н. С. Онтология и методология философской герменевтики / Н. С. Нарский. // Герменевтика : история и современность : (Критич. очерки) – М. : Мысль, 1985. – С. 39-60.
7. Павлов А. П. Природа коммуникативного порядка / А. П. Павлов. – URL: <http://www.vitos-mf.narod.ru/library/sociology1.htm>.
8. Субботин М. М. Гипертекст: Новая форма письменной коммуникации / М. М. Субботин. // Итоги науки и техники. Сер. Информатика. – Т. 18. – М.: ВИНТИ, 1994. – 158 с.
9. Bolter J.D. The writing space: the computer, hypertext, and the history of writing / J.D. Bolter. – Hillsdale, N.J.: L.Erlbaum Associates, 1991. – 258 p.
10. Subscribe.ru – URL: <http://www.subscribe.ru/.../n208913520.html>.

С. Ищук

ТЕКСТУАЛЬНОСТЬ И КОНТЕКСТУАЛЬНОСТЬ КОММУНИКАЦИИ В СЕТИ

В статье выявляются закономерности формирования семантического поля Интернет-коммуникаций. Для этого анализируются соотношение гипертекстуальности и поликонтекстуальности в процессе коммуникации в Сети. Рассматриваются наиболее значимые характеристики гипертекста, способствующие поликонтекстуальности. Показана специфика надличностных и личностных контекстов, связанных с особенностями интерактивной коммуникации. Обосновывается, что Интернет-коммуникация осуществляется на плюралной основе, что способствует творчеству и одновременно может породить герменевтический диссонанс.

Ключевые слова: текст, гипертекст, контекст, семантика, семиотика, интерпретация, коммуникация, герменевтика, жизненный мир.

S. Ishchuk

COMMUNICATION CONTEXTUALITY IN THE NETWORK

The article summarizes the features of the Network interpretation processes in order to identify patterns of formation of its semantic field. Interpretation in the Network takes place on a polycontextual basis, through the association of transpersonal and personal contexts. Transpersonal contexts increase individual features of interpretation and are connected with specificity of virtual, interactive, multimedia communication. Personal contexts, on which ways of interpretation of the text significantly depend, contain implicit (mental), explicit (external) contexts of the addressee and the circumstances of their interpretation. It is substantiated that the Internet communication is carried out on a plural basis that promotes spiritual development and at the same time can generate a hermeneutical dissonance.

Keywords: text, context, semantics, semiotics, interpretation, communication, hermeneutics, lifeworld.